

Косово, боротьба за незалежність: історія питання та його наслідки

Вікторія Дівак,

аспірант Інституту держави і права
ім. В. Корецького НАН України

У статті аналізується геополітична ситуація, яка склалася внаслідок проголошення незалежності Косово. Автор доходить висновку, що, незважаючи на певні побоювання міжнародної спільноти стосовно можливого виникнення певних загроз, цей факт не матиме серйозних негативних наслідків для європейського регіону, так само як і для країн – членів СНД.

Проблема національних меншин як складової зовнішньої і внутрішньої політики югославської держави виникла разом з утворенням 1918 року Королівства сербів, хорватів і словенців у складі Сербії, до якого увійшли частини Австро-Угорської імперії – Хорватія, Словенія, Істрія, Далмація, Боснія і Герцеговина, а також Македонія і Чорногорія. Однак, як видно з назви, суб'єктами цієї держави були лише серби, хорвати і словенці. Македонці, чорногорці й боснійські мусульмани, а також албанці Косово і Метохії не були її політичними суб'єктами. 1929 року держава отримала назву Королівство Югославія.

На території Королівства з'явилася велика кількість різних етнічних груп – і ті, що проживали тут раніше, і ті, що оселилися на цих землях в результаті післявоєнної зміни кордонів. Навесні 1920 року уряд Королівства підписав доповнення до Мирного договору – „Тимчасовий закон про захист національних меншин”, окремі положення якого увійшли до Конституції Королівства 1921 року. Зокрема, Конституцією було передбачено для національних меншин майже всі громадянські й політичні права, які мали три титульні нації. Однак існували й певні обмеження, зокрема у сфері виборчих прав і прийняття на державну службу – для натуралізованих громадян передбачався десятирічний термін проживання в країні та вільне володіння сербо-хорватською мовою, якщо громадянин бажав обиратися до парламенту. Для тих, хто бажав працювати в державних структурах, потрібний був спеціальний дозвіл Державної Ради та запит відповідного міністра.

Слід зазначити, що загалом для уряду була характерною неухвага

до прав національних меншин, котрі не згадувалися у відповідних міжнародних документах, і надання особливих привілеїв етнічним групам, які мали суттєву підтримку своїх материнських держав (наприклад, Італії та Німеччини). У цьому контексті албанці, незважаючи на те, що на початку 1920-х років вони були найчисельнішою етнічною меншиною, з міжнародно-правової точки зору підпорядковувалися внутрішнім законам (Конституції) та адміністративним правилам Королівства.

Офіційна політика центральної влади в регіоні Косово і Метохії у міжвоєнний період зводилася до політико-економічного, адміністративного та культурного регулювання міжетнічних стосунків і дуже часто мала репресивний характер. Головним завданням уряду на той час було відновлення етнічного балансу в регіоні, де чисельність слов'янського населення з 1886 по 1912 рік скоротилася майже на 150 тисяч осіб. З цією метою проводилася аграрна реформа, яка повинна була, з одного боку, модернізувати сільськогосподарське виробництво та обмежити поміщицьке землеволодіння, а з іншого – забезпечити заселення цих земель сербськими й чорногорськими селянами. Така політика, під час проведення якої часто порушувалися громадянські права та відбиралася земля в албанців без будь-яких компенсацій, викликала протест серед сільського населення Косово. У політичній сфері албанці мали активні виборчі права, але пасивне виборче право було обумовлене вимогами до кандидатів вільно володіти офіційною державною мовою (сербо-хорватською), тоді як використання албанської мови заборонялося. Таким чином, можна стверджувати, що у міжвоєнний період албанці Королівства фактично перетворилися на громадян другого сорту, що призвело до посилення сепаратистських тенденцій і кристалізації вимог об'єднання всіх албанців Балкан у Велику Албанію.

Королівство Югославія проіснувало до квітня 1941 року, коли зазнало поразки від Німеччини та її союзників (Італії, Угорщини й Болгарії) і було поділене на відповідні зони окупації. Під час Другої світової війни партизани під керівництвом Йосипа Броз Тіто за підтримки СРСР і Великої Британії звільнили країну від окупантів, і югославська державність була відновлена вже у зовсім іншій формі – етнотериторіальній федерації на основі комуністичної ідеології та відповідної їй економічної бази.

У 1940 - 1960-і роки здавалося, що національне питання в країні вирішено. Однак вже на початку 1960-х років у Союзі комуністів Югославії розпочалася боротьба між прихильниками реформ і удосконалення федералізму та прихильниками жорсткого централізму, а 1970-ті роки позначилися репресіями щодо учасників „Хорватської весни”, „лібералів” Сербії, реформаторів Македонії та Боснії і Герцеговини.

Після Другої світової війни генеральний секретар Компартії Албанії Е. Ходжа зазначав: „Берлінський конгрес та Версальський мирний договір несправедливо порушили інтереси Албанії і албанської національної меншини Косова... Вони не погодилися з таким вирішенням питання і не

бажають залишатися у межах Югославії, незалежно від її політичного устрою... Їх єдиний ідеал – це об'єднання з Албанією” [1].

Особливий статус регіон Косово і Метохія (Космет) отримав лише після створення ФНРЮ. Відтоді щоразу, коли вносилися зміни до Конституції, статус регіону підвищувався, розширювалися його права як територіальної одиниці. Так, Конституція 1946 року надавала регіону статус автономної області у складі Сербії, за Конституцією 1963 року Космет отримав статус автономного краю, а Конституція 1974 року фактично перетворила регіон на самостійного суб'єкта Югославської Федерації.

Слід зазначити, що уже в той період албанці висловлювали невдоволення статусом автономної області у складі Сербії. В уже згаданому листі Е. Ходжі до ЦК ВКП(б) зазначалося, що „їх (албанців) ідеал – об'єднання з Албанією залишився не здійсненим” [2]. Ще 1948 року лунали заклики до боротьби албанського народу за власну державу.

І хоча в окремих документах КПЮ висловлювалася думка, що Югославія має розвиватися як федеративна держава рівноправних народів і що національному питанню слід приділяти більше уваги, в реальному житті пріоритет надавався саме розвитку процесів самоврядування. Крім того, Конституція 1963 року мала суттєві суперечності: з одного боку, національні меншини отримали статус народностей (автономні області, у тому числі Косово і Метохія отримали статус автономних країв), а з іншого – саме значення нації у системі соціалістичного самоврядування понижувалося на користь виробничих відносин.

Відповідно до Конституції 1974 року, республіки та автономні краї отримували політичну та економічну самостійність. Так, автономні краї фактично мали подвійний статус: вони перебували у складі Сербії й одночасно отримали такі ж права, як і сама Сербія в складі Федерації. Тобто автономний край Косово і Метохія мав однакові права з республіками, крім одного – він не міг вийти із складу Сербії. Вважалося, що таким чином вдасться зберегти єдність країни. Однак швидко з'ясувалося, що тенденції до національного самовизначення суперечили ідеї побудови югославської держави, а соціалізм з елементами самоврядування та ринку насправді мало чим відрізнявся від соціалізму радянського.

Навесні 1981 року на тлі загальноюгославської кризи в економіці знову загострилося косовське питання. Оскільки албанці в Югославії були четвертою нацією за кількістю, то вважали, що мають право вимагати статусу республіки.

У травні 1980 року помер Й. Броз Тіто – лідер Югославії протягом усього післявоєнного періоду. Особистість його була значним фактором у вирішенні проблем внутрішньої і зовнішньої політики країни, а авторитарний характер його влади стримував, не давав вийти на поверхню економічним, політичним і національним суперечностям.

Вже через рік після смерті Тіто косовські албанці виступили за надання автономному краю статусу республіки. Демонстрації протесту незабаром

Вікторія Дівак

трансформувалися у відкритий конфлікт албанців з поліцією та сербським населенням, який тривав до остаточного розпаду Югославії.

Після чергового загострення ситуації в регіоні наприкінці 1980-х років у Сербії розпочалася кампанія за територіальну й адміністративну єдність республіки та скорочення прав автономних країв. 1986 року було опубліковано Меморандум Сербської академії наук і мистецтва, який фактично став маніфестом сербських націоналістів. Автори Меморандуму зазначали: „Конституція 1974 року фактично розділила Сербію на три частини. Автономні області в межах Сербії зроблено рівноправними республіками, а та частина сербських людей, яка проживає в інших республіках у великій кількості, на відміну від інших національних меншин не має права використовувати рідну мову та алфавіт, організовуватися політично і культурно, розвивати унікальну культуру своєї нації” [3]. Саме така ситуація, на думку авторів Меморандуму, призводить до переселення сербів з Косова і Хорватії на територію внутрішньої Сербії. Виходом академіки вважали негайну зміну Конституції з метою задоволення нагальних потреб сербів – „автономні області повинні стати істинними, невід'ємними частинами Республіки Сербії, надання їм автономії, яка б не ліквідувала цілісність Республіки” [4].

Рецепти виходу з кризи, які пропонувалися академіками, фактично забезпечували панування сербської нації над іншими – перетворення Югославії на „Велику Сербію” або об'єднання в одну державу всіх територій, на яких проживали серби. Звичайно, лідери інших республік не могли з цим погодитися. Меморандум зруйнував той крихкий етнополітичний та ідеологічний баланс, що існував у югославському суспільстві.

У цей період до влади прийшов молодий лідер Югославії С. Мілошевич. Граючи на національних почуттях сербів, він закликав до більш жорсткої національної політики й домогся скасування автономного статусу країв Косово і Метохія та Воєводини, населених переважно (відповідно) албанцями й угорцями. Саме націоналізм С. Мілошевича підштовхнув Югославію до краху: Словенія і Македонія відокремилися майже без проблем, а Хорватія та Боснія і Герцеговина отримали незалежність після громадянських воєн 1990-х років.

За Конституцією Сербії 1990 року залишалися чинними всі привілеї країв Косово і Метохія та Воєводина, крім однієї – права вето на рішення республіканського центру. Албанці вважали, що автономію краю знищено. Хоча Сербія й намагалася проводити деякі заходи щодо політичної та економічної стабілізації в регіоні, всі вони виявилися неефективними. Парламент Косово, розпущений сербською Скупщиною у липні 1990 року, почав створювати паралельні державні структури – парламент і уряд у підпіллі. В результаті регіон фактично розділився на два суспільства – сербське й албанське. 1994 року було сформовано навіть підпільне міністерство внутрішніх справ Республіки Косово.

Загалом офіційний Белград ігнорував вимоги косовських албанців, нагнітаючи істерію навколо „одвічності сербської землі”, що призвело до зародження албанського ненасильницького руху опору, який поступово радикалізувався і зрештою вилився у партизанську війну проти федеральної влади. 1997 року була створена Визвольна армія Косова. Зброю повстанці одержували, зокрема, через албанський кордон – з армійських арсеналів, пограбованих під час албанської революції 1997 року. Рівень насильства наростав з обох сторін, а федеральна армія в ході „антитерористичних операцій” влаштовувала етнічні чистки.

Посилаючись на необхідність захистити косовських албанців, НАТО 1999 року піддав сербську територію повітряним бомбардуванням, в результаті чого югославські урядові війська вийшли з Косово, а їх місце зайняли військові сили Альянсу. Протягом восьми з половиною років Косово перебувало під управлінням контингенту НАТО та адміністрації ООН. Номінально залишаючись сербською провінцією, регіон став протекторатом ООН. 17 лютого 2008 року парламент Косово офіційно в односторонньому порядку проголосив незалежність.

Аналіз історичної ретроспективи перебування Косово у складі Сербської республіки та Югославії загалом дає змогу визначити причини стійкого сепаратизму косовських албанців. Вони обумовлювалися насамперед недалекоглядною політикою федерального керівництва в суспільно-політичній, соціально-економічній та культурній сферах.

Найсуттєвішими причинами посилення албанського націоналізму і сепаратизму можна вважати вкрай несприятливу суспільно-політичну ситуацію в регіоні, серйозні економічні та соціальні проблеми. Регіон Косово і Метохія був найвідсталішим в Югославії, хоча має багаті природні ресурси (вугілля, родючі землі). Так, якщо 1947 року рівень найбільш відсталих регіонів країни – Боснії і Герцеговини, Македонії та Чорногорії був вищий, ніж у Косово на кілька відсотків, то 1980 року вже у 2,5 разу [5]. 1980 року рівень національного продукту на душу населення в Косово був на 72 відсотки нижчий, а рівень безробіття майже на 30 відсотків вищий, ніж загалом по Югославії. Водночас за темпами природного приросту населення регіон був на першому місці не тільки серед республік Югославії, а й у Європі [6].

До політичних причин можна віднести командно-адміністративну систему, яка поширювала політичний контроль на всі сфери життя суспільства; загальну кризу соціалістичного табору, що кардинально змінила систему ідеологічних цінностей етнічних груп, які в ньому перебували; перехід владних повноважень і повноважень щодо розподілу загальних ресурсів країни від центральної партійно-державної номенклатури до лідерів національних рухів, які домагалися національного рваншу.

Ще однією причиною посилення сепаратизму косовських албанців можна вважати систему освіти в регіоні, яка, починаючи з кінця 1950-х

Вікторія Дівак

років, була тісно пов'язана з албанською шкільною освітою – вона підігрівала націоналістичні настрої, особливо серед учнівської молоді. В навчальних закладах Косово викладали фахівці з Албанії, за албанськими підручниками навчалися учні в школах, тоді як державні програми повністю ігнорувалися. 1970 року в Приштині відкрився університет, де албанською і сербською мовами навчалося майже 40 тисяч студентів, і 80 відсотків їх були албанцями. На одну тисячу осіб у Косово студентів було на 14 відсотків більше, ніж в середньому по країні [7].

У розвитку албанського сепаратизму можна виокремити такі етапи: 1950-ті роки – пропаганда націоналізму, 1960-ті роки – демонстрації, акції протесту, провокації проти сербського населення, 1970 – 1980-ті роки – збройна боротьба, повстання, кінець 1990-х років – збройна боротьба за незалежність.

Суттєву підтримку албанським сепаратистам надавала підпільна організація „Революційний рух за об'єднання албанців”, очолювана А. Демачі. В статуті організації зазначалося: „Головна і кінцева мета руху – звільнення шиптарських країв, анексованих Югославією, та їх об'єднання з матір'ю Албанією” [8]. У підпіллі діяли й такі організації, як „Марксистсько-леніністи Косово”, „Червоний народний фронт”, „Марксистсько-ленінська партія албанців Югославії”. 1982 року ці організації об'єдналися в одну під назвою „Рух за албанську соціалістичну республіку в Югославії”. Ця організація виступала за об'єднання в Республіці Косово всіх земель, де проживали етнічні албанці, в складі Федеративної Югославії – Косово і Метохія, Західна Македонія, частина Санджака, частина Чорногорії.

Що стосується безпосередньо сецесіоністського руху в Косово, тут можна назвати три напрями його діяльності. Перший напрям – політичний рух під керівництвом І. Ругови (Демократичний Союз Косово). Вимагаючи незалежності краю, І. Ругова не відмовлявся від пошуку компромісів з керівництвом Югославії. Другий напрям був репрезентований „урядом у підпіллі” Б. Букоши, який мав великий вплив на албанців, що перебували за межами Косово. Він безпосередньо управляв фінансовими потоками з-за кордону, що спрямовувалися на підтримку боротьби за незалежність. Третій напрям – військовий і терористичний, представлений Визвольною армією Косово. Головною метою цієї організації було визнання своєї боротьби національно-визвольною і створення власної держави за допомогою міжнародних організацій.

Аналіз етапів розвитку етнічного конфлікту в Косово дозволяє зробити такі висновки:

1) перебування на одній території етносів з різними культурними, конфесійними, історичними традиціями, які до того ж мають в історичній ретроспективі негативний досвід взаємовідносин, є постійним дестабілізуючим чинником у регіоні. За таких умов потрібна дуже обережна й виважена державна політика щодо вироблення механізмів співіснування, які, з одного боку, давали б можливість зберігати і розвивати

етнічну самобутність, а з іншого – не зачіпали проблем цілісності держави через сецесійні процеси;

2) у глобалізованому світі ідеї етнічного націоналізму та етнічного сепаратизму за умов ігнорування інтересів етнічних меншин можуть набувати агресивного характеру, загрожувати територіальній цілісності держав. Політичний устрій сучасного світу далеко не ідеальний, а отже потребує суттєвих змін, насамперед у сфері міжнародного права.

На нашу думку, цікавою є реакція німецьких політиків і політичних оглядачів на проголошення незалежності Косово. Адже саме Німеччина бере активну участь у розв'язанні проблем країн колишньої Югославії.

Впливові німецькі друковані засоби масової інформації 16 – 22 лютого 2008 року більшість своїх матеріалів присвятили проблемам Косово, Сербії, всього балканського регіону, а також впливу цих процесів на перспективи європейської інтеграції, можливим загрозам для об'єднаної Європи та завданням німецької політики у цьому контексті [9]. Так, Н. Фрід у статті „Зворотній бік наказу на марш” (Sueddeutsche Zeitung, 21.02.08) говорить про історичне значення для Німеччини її участі в розв'язанні косовської кризи. На його думку, Косово є синонімом однієї з основних змін у німецькій свідомості, оскільки події навколо Косово змусили Німеччину вперше після Другої світової війни взяти участь у військових акціях (НАТО у Югославії, 1999). Автор зазначає, що сумнівна міжнародно-правова основа цієї війни компенсувалася особливо важливою для Німеччини моральною аргументацією: „Ніколи знову – Освенцім, ніколи знову – геноцид”. Отже, на думку автора, Німеччина позбавилася табу на використання збройних сил, що стало поштовхом до участі бундесвера в інших військових операціях за межами країни. Н. Фрід зазначає, що Косово сприяло виробленню нової інтерпретації міжнародної відповідальності Німеччини, а також інтересів її безпеки.

Велику увагу німецькі засоби масової інформації присвятили міжнародно-правовим основам проголошення незалежності Косово. Проте у цьому питанні серед фахівців немає однакості думки. Так, професор права (до 2004 року голова Німецького товариства міжнародного права) М. Боте в інтерв'ю газеті Tageszeitung (17.02.08) називає незаконним проголошення незалежності Косово. Він зазначає, що підставами для вимог національною меншиною права на самовизначення могло бути її жорстоке пригноблення сьогодні, але не в минулому. Крім того, підкреслює М. Боте, на території Косово немає інститутів, необхідних для нормального функціонування держави. Тому єдиною владою тут є тимчасова адміністрація місії ООН Unmik, і будь-які дії ЄС в обхід ООН є незаконними. У цій же газеті Б. Шох у статті „Поганий приклад” зазначає, що проголошення незалежності Косово не принесло миру на Балкани. Утвердження в Косово принципу етнонаціоналізму може дестабілізувати ситуацію в Македонії та Боснії і Герцеговині. А. Позенер у статті „Визнання незалежності Косово є помилкою” (Die Welt, 20.02.08) звертає увагу на

Вікторія Дівак

те, що цей факт загрожує єдності ЄС, його співробітництву з Росією та інтеграції Сербії до європейської спільноти, а також підриває авторитет ООН.

Прихильники незалежності Косово загалом спираються на докази не юридичного чи логічного характеру, а морально-психологічного. Так, Х. Басія у газеті *Frankfurter Allgemeine Zeitung* (18.02.08) зазначає, що проголошення та визнання незалежності Косово були необхідними через те, що дотеперішній стан не дозволяв регіону розвиватися і був нестерпим для косовських албанців. Небажання Росії і Сербії співробітничати в цьому питанні зробило неможливим компроміс у межах переговорного процесу. Проголошення незалежності косовської держави було не ідеальним, але єдино можливим у цій ситуації, зазначає К. Вергін у газеті *Die Welt* (17.02.08). Вона підкреслює, що війна Сербії проти своїх громадян позбавила її права спиратися на принципи непорушності державного кордону. Таким чином, косовські албанці отримали моральне право на самовизначення, одночасно взявши на себе зобов'язання щодо дотримання прав меншин і збереження сербських історичних і культурних пам'яток.

Коментарі німецької преси загалом висловлюють песимізм щодо життєздатності нової держави. Так, Т. Шмід у статті „Чому Косово залишиться протекторатом?” зазначає, що народження „державного немовляти” в Європі не може сприйматися як причина для радощів. На його думку, у нового утворення немає державницької ідеї, а саме його виникнення є результатом не нормального політичного процесу, а „маневру вимагання”. Тому реально Косово приречене залишатися утворенням, яким воно вже є дев'ять років – „несамостійною спільнотою, протекторатом” (*Die Welt*, 18.02.08).

У цьому контексті головним у публікаціях німецьких засобів масової інформації є питання допомоги Європи і, зокрема, Німеччини, у розбудові основних державних інститутів Косово. Окремі політичні оглядачі висловлюють сумнів щодо змоги косовської влади найближчим часом створити дієздатні силові структури. Так, *Sueddeutsche Zeitung* (22.02.08) цитує міністра оборони ФРН Ф.-Й. Юнга, який вважає, що формування косовської армії чисельністю 3,5 тисячі осіб може затягтися, і тоді забезпечувати безпеку в Косово продовжуватиме військовий контингент НАТО KFOR.

Велику увагу приділяють засоби масової інформації й діяльності в Косово представництва ЄС, насамперед місії Eulux. Ця місія налічує 1800 поліцейських, митників і чиновників юстиції з країн ЄС, найчисельнішою є саме німецька делегація. Е. Ратфельдер у статті „Радник з правом вето” зазначає, що в Косово ЄС буде представлено трьома окремими підрозділами – політичним представництвом ІОС/EUSR, поліцейсько-правовою місією Eulux та групою зв'язку. На думку автора статті, згодом ці групи конкуруватимуть, що відіб'ється на їх діяльності. Крім того, Е. Ратфельдер впевнений, що з органами ЄС не будуть співпрацювати косовські серби, що суперечить ідеї плану М. Ахтисаарі (*Tageszeitung*,

16.02.08). А. Н. Мапперт-Нідік зазначає, що незалежне Косово може розраховувати на підтримку МВФ та Міжнародного банку реконструкції та розвитку, де його покровителі мають більшість голосів, але косівським албанцям зачинено двері до структур ООН та ОБСЄ (Die Zeit online, 18.02.08).

Таким чином, політики Німеччини у своїх поглядах на майбутнє Косово та ЄС демонструють повне розуміння того, що економічна неспроможність Косово і брак державних інститутів неминуче стануть тягарем для країн об'єднаної Європи. Крім того, мають сенс і коментатори, які дотримуються думки, що остаточне вирішення косовського питання може бути ускладнене суперечностями в країнах ЄС та неготовністю його бюрократичних структур до вирішення комплексу прецедентних правових, адміністративних і політичних проблем, котрі виникли з утворенням нової незалежної держави.

Після проголошення незалежності Косово виникло питання, як вплине ця подія на подальший розвиток міжнародно-правових відносин в сучасному світі. На нашу думку, говорити про її наслідки ще рано, оскільки навіть найбільш впливові на світовій арені країни та міжнародні організації остаточно не визначилися з цього питання. Поки що можна говорити лише про те, що країни, де проблем сепаратизму немає або вони не є кричущими, визнали незалежність Косово чи схилиються до цього. Країни ж, де питання самовизначення народів і націй трансформуються в процеси створення незалежних держав через сецесію, виступають категорично проти незалежності.

Та все ж вже зараз можна висловити деякі міркування.

На нашу думку, визнання незалежності Косово можна вважати кінцем системи міжнародних відносин, заснованої на визнанні непорушності суверенітету національних держав. Що це означає? По-перше, це – визнання можливості зміни кордонів у Європі через насильство і без згоди країни, що мала суверенітет над певною територією, зафіксований міжнародно-правовими актами. Розпад СРСР, Чехо-Словаччини, Югославії не порушував принципу непорушності кордонів. Суб'єкти федерацій цих країн просто змінили свій статус, закріпивши це в домовленостях між собою. Приєднання НДР до ФРН здійснилося за бажанням НДР як суб'єкта міжнародного права. Утворення Європейського Союзу також обмежується принципом національного суверенітету й непорушності кордонів. Однак можна говорити, що сьогодні цей принцип у Європі більше не діє, а отже навряд чи він буде діяти в інших частинах світу. По-друге, можна стверджувати, що косовський прецедент фактично зафіксував відмову від принципу суверенітету держави-нації, і перехід до права, заснованого на приматі своїх принципів віри і своїх цінностей, підкріплених своєю силою. По-третє, можна припустити, що, використовуючи косовський прецедент, сепаратисти спробують встановлювати контроль над територіями, значимість яких визначають, наприклад, запаси корисних копалин чи

геополітичні інтереси тих або інших держав.

Разом з тим, поява нової держави на Балканах навряд чи суттєво впливатиме на геополітичні процеси, хоча певні загрози щодо можливої дестабілізації регіону і Європи у перспективі цілком реальні. Адже, звернімо увагу, існує питання щодо легітимності Міжнародної наглядової групи з проблем Косово, яка повинна діяти у межах плану М. Ахтісаарі, та її міжнародного представника, оскільки поки що немає рішення Ради Безпеки ООН про статус Косово. У цьому контексті план М. Ахтісаарі також не має правового статусу (і невідомо, коли він такий статус отримає), а отже не існує будь-яких міжнародно-правових основ для діяльності Міжнародної наглядової групи. Це, на думку офіційних представників Сербії, свідчить, що діяльність цієї групи та її представника в Косово незаконна, а відтак порушується суверенітет і територіальна цілісність Сербії. Позицію Белграда підтримала Росія [10]. Така правова невизначеність може призвести до суттєвого затягування в часі реалізації положень плану М. Ахтісаарі. А коли не буде дієвих результатів його втілення, ЄС може опинитися заручником тих, за чію долю він взяв на себе відповідальність.

Коли будь-який регіон заявляє про свою незалежність, то його юридичний статус змінює не сама заява, а кількість країн, що його визнають і приймуть нову державу до міжнародних організацій. Реально ж нині в інших частинах світу немає такого впливового блоку, як, наприклад, ЄС, який би був готовий визнати незалежність будь-якого регіону, а також спрямувати значні фінансові й людські ресурси для допомоги новій державі. Дослідник процесів глобалізації У. Бек зазначав, що в сучасному світі всі можуть і навіть повинні втручатися у справи одне одного, але реально втручатися можуть лише ті, хто має достатній економічний і військовий потенціал.

Проголошення незалежності Косово спровокувало розкол серед країн ЄС у питанні визнання нової держави. Ймовірно посилюватимуться труднощі, які вимагатимуть від ЄС суттєвої допомоги як фінансової, так і військової для вирішення проблем корупції, наркотрафіку, злочинності, що існують у Косово –європейська спільнота просто не має досвіду вирішення таких проблем. Крім того, у випадку прискорення процедури прийняття Косово до ЄС, одразу ж виникнуть питання щодо стандартів Євросоюзу, до яких новій державі дуже далеко.

Існує ще один важливий для європейської спільноти аспект. Косово є переважно ісламським регіоном, а отже в перспективі ЄС може зустрітися з серйозними проблемами щодо ісламського фундаменталізму. Так, у Чорногорії 2002 року за активної підтримки албанського населення, яке складає майже 20 відсотків, до влади прийшов прихильник незалежності М. Джуканович, а 2006 року саме завдяки албанцям Чорногорія заявила про незалежність від Сербії. Напружена ситуація склалася також у Санджаку – області на кордоні Сербії та Чорногорії, де більшість населення

складають серби-мусульмани. Якщо з цього регіону вдасться витіснити рештки християнського населення, то, у разі відриву Чорногорії від Сербії, а також об'єднання мусульманської частини Боснії і Герцеговини з албанськими землями, на Балканах утвориться доволі потужна мусульманська спільнота.

Сербія не має ресурсів і сил для утримання Косово під своєю юрисдикцією. Вирішення цього питання військовими методами приведе Белград до відкритого протистояння з міжнародною спільнотою. Політичне вирішення також неможливе, оскільки державне будівництво і в Сербії, і в Косово ґрунтується на принципах етнічного націоналізму. А етнічний націоналізм фактично унеможлиблює існування держави з поліетнічним населенням. Тому Сербії вигідніше підтримувати ефективні стосунки з найбільш впливовими країнами Європи та США з огляду на їх ймовірну підтримку Сербії у прагненні стати членом ЄС.

Сьогодні боротьба косовських сербів проти незалежності Косово підтримується і Сербією, і Росією. Те, що косівських сербів підтримує Белград, зрозуміло, а от те, що ці процеси підтримує Москва, може свідчити, що проблема Косово з рівня Приштини і Белграда виходить на інший геополітичний рівень, а саме Москви і Вашингтона. Така ситуація, ймовірно, свідчатиме, що процес визнання незалежності Косово міжнародною спільнотою і включення його до міжнародних організацій суттєво затягнеться.

Динаміка розвитку грузино-абхазького та грузино-осетинського конфліктів, що призвели до появи двох невизнаних держав, демонструє певні аналогії з Косово. Наприклад, конфлікти в Косово та Грузії свого часу були заморожені з залученням зовнішніх факторів, які виконують провідну роль у процесі врегулювання. У випадку Косово це держави – члени НАТО, у грузино-абхазькому конфлікті – Росія. При цьому згоду на чинні формати політичного врегулювання було зафіксовано в окремих міжнародних документах. Однак головним об'єднуючим фактором у ситуації, що розглядається, була політична воля етнічних спільнот, що проживають на території Косово, Абхазії та Південної Осетії.

Разом з тим, вважаємо, що ні прецедент Косово, ні можливе бажання Росії використати ситуацію, що склалася, у своїх цілях, не матимуть жодного значення для подальшої долі невизнаних республік на території СНД. Слід взяти до уваги такі обставини. Придністров'я заявило про свою незалежність від Молдови 1990 року. Нагірний Карабах проголосив незалежність від Азербайджану 1991 року. Абхазія і Північна Осетія фактично домоглися суверенітету 1992 року. Тобто де-факто ці республіки стали незалежними (вже понад 10 років мають власні уряди, парламенти, збройні сили тощо) задовго до проголошення незалежності Косово. Отже для них Косово може стати лише додатковим інструментом легітимації своїх амбіцій на міжнародній арені. Крім того, конфлікти в цих республіках розвиваються за власним сценарієм, і незалежно від того, чи буде Москва

Вікторія Дівак

підтримувати їх уряди, і чи визнає міжнародна спільнота незалежність Косово, грузино-абхазький і вірмено-азербайджанський конфлікти потребуватимуть нових принципів врегулювання.

Ще один аспект. Існує певний сумнів у тому, що лідери невизнаних республік насправді зацікавлені в швидкому вирішенні існуючих конфліктів. Деякі політики схиляються до думки, що місцева політична еліта може бути зацікавлена в збереженні перманентно невирішеного стану цих конфліктів, оскільки в цьому випадку є можливість отримувати деякі дивіденди, насамперед економічні.

На нашу думку, говорити про вплив Косово на українські реалії можна лише гіпотетично, оскільки в країні немає мотивів для розвитку подій за косовським сценарієм. Однак деякі загрози все ж існують. Так, можливе посилення негативних тенденцій в Криму, що пов'язується з існуванням на півострові російської і кримськотатарської спільнот. Можливе посилення активності деяких політичних сил щодо закликів про приєднання Криму до Росії. Що стосується кримських татар, то радикалізація кримськотатарського руху (поки що вони вимагають вирішення земельного питання в автономії) цілком можлива, особливо враховуючи те, що в Україні не сформовано аргументовані позиції щодо того, яким чином адаптувати кримських татар в українське суспільство. Природне скорочення слов'янського населення і природний приріст кримськотатарського у перспективі може суттєво змінити демографічну та релігійну складову в автономії, що позначиться на подальшому розвитку регіону. Події у Косово також певним чином можуть погіршити перспективи діалогу щодо придністровського врегулювання, одним з учасників якого є Україна.

У контексті впливу проголошення незалежності Косово на суспільно-політичну ситуацію в Україні цікавими є результати соціологічного опитування, проведеного компанією Research & Branding Group з 11 по 18 березня у всіх регіонах (опитано 2000 респондентів старше 18 років, статистична похибка вибірки не перевищує 2,2%). 33% опитаних вважають, що аналогічна ситуація (проголошення незалежності) може виникнути в Криму з кримськими татарами, 11% - у Криму з російськомовним населенням. 24% опитаних вважають, що в Україні таке неможливо, 18% не змогли визначитися з відповіддю. 25% опитаних вважають, що в зв'язку з проголошенням незалежності Косово немає реальних загроз активізації проявів сепаратизму в Україні. При цьому 23% респондентів вважають, що скоріше не існують такі загрози, 21% - скоріше існують, 11% - існують такі загрози, 20% респондентів утруднилися відповісти.

Отже, можна зробити деякі **висновки**.

Незважаючи на побоювання міжнародної спільноти щодо можливих загроз для регіону, проголошення незалежності Косово не матиме фатальних негативних наслідків: країни Західної Європи залишаються досить сильними і впливовими для того, щоб не допустити дезінтеграції

своїх держав, а Росія на сьогодні досить слабка, щоб скористатися цією ситуацією для посилення свого впливу на міжнародній арені. Тому факт відокремлення Косово може бути певним чином використаним (і то за певних умов), а не відігравати вирішальну роль у цих процесах. Загалом, аналізуючи історію розвитку сепаратизму в різних країнах, можна стверджувати, що коли існують об'єктивні передумови (у широкому розумінні) для будь-якого відокремлення, то воно відбудеться у той чи інший спосіб. Якщо ж таких передумов немає, то жодне Косово не стане причиною розділення країни.

Література:

1. Письмо Э. Ходжи в ЦК ВКП(б) о предыстории возникновения косовского вопроса и методах его решения. // Восточная Европа в документах российских архивов, 1944 – 1953. – М.: Новосибирск: Сибирский хронограф, 1998. – Т. 2: 1949 – 1953. – С. 206.
2. Там само, с. 209.
3. Кризис югославского федерализма <http://gruzdev.narod.ru/zaversh.html>
4. Там само.
5. **Гуськова Е. Ю.** Албанское сепаратистское движение в Косово. Албанський фактор кризиса на Балканах. – М.: ИНИОН, 2003. – С. 11.
6. Социалистическая Федеративная Республика Югославия. – М.: Наука, 1985. – С. 170.
7. Автономный край Косово и Метохия: Факты. – Белград: Союзный секретариат по информации, 1998. – С. 30.
8. Там само, с. 126.
9. Суверенитет без государства: немецкие СМИ о независимости Косово. <http://www.regnum.ru/news/issues/967693.html>
10. **Бобицкий Н.** Косово месяц спустя: quo vadis? <http://www.zn.ua/1000/1600/62441>
11. <http://podrobnosti.ua/society/2008/03/24/506997.html>